

Horváth Klaudia Gabriella

RECENZIÓ: HALMAI PÉTER: EURÓPAI GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ

Book Review: Péter Halmai: European Economic Integration

Horváth Klaudia Gabriella, PhD-hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola; kutató, Tungstram Operations Kft., horvath.klaudia.gabriella@uni-nke.hu

Halmai Péter Európai gazdasági integráció című könyve 2020-ban jelent meg a Nemzeti Közszerológati Egyetem kiadója, a Ludovika Egyetemi Kiadó (korábban Dialóg Campus) gondozásában. A kicsivel több mint 300 oldalas könyv célkitűzése igen ambiciózus és átfogó. A közel 70 éve létező európai integráció témáját dolgozza fel annak eredeti, gazdasági aspektusára fókuszálva, a legújabb nemzetközi elméletekre és kritikákra alapozva. A könyv elsősorban nem a már meglévő szakirodalmi tételek bővítéseként értékelhető, hanem az európai gazdasági integráció témáját elemző, fókuszált, magyar nyelvű, friss kötetként, éppen ezért jelen recenzió a könyv legaktuálisabb megállapításaira koncentrálnak.

KULCSSZAVAK:

európai integráció, gazdasági integráció, recenzió, monetáris unió

Péter Halmai's book European Economic Integration was published in 2020 by Ludovika University Press, (formerly Dialóg Campus) the publisher of NUPS. The goal of the book is very ambitious and comprehensive. The main topic of the volume is the subject of European integration, which has existed for nearly 70 years, focusing on its original, economic aspect and drawing on recent international theories and critiques. The book should not be seen as an extension of the existing literature of the topic, but as a well-prepared work analysing the topic of European economic integration, which is why this review focuses on the book's most contemporary findings.

KEYWORDS:

European integration, economic integration, book review, monetary union

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Halmi Péter *Európai gazdasági integráció* című könyve 2020-ban jelent meg online és print formában egyaránt a Nemzeti Közszerológati Egyetem kiadója, a Ludovika Egyetemi Kiadó (korábban Dialóg Campus) gondozásában. A könyv alapjául szolgáló kutatás *A modern állam gazdasági szerepének legújabb dimenziói* elnevezésű Ludovika Kutatóműhely keretén belül valósult meg. A szakkönyv a *Scientia Rerum Politicarum* című sorozat egyik kötete, amely sorozatot számos más, társadalomtudományi területekkel foglalkozó kötet alkot.

A kicsivel több mint 300 oldalas könyv célkitűzése igen ambiciózus és átfogó. A közel 70 éve létező európai integráció témáját dolgozza fel annak eredeti, gazdasági aspektusára fókuszálva, a legújabb nemzetközi elméletekre és kritikákra alapozva. A kötet nem csupán szakkönyvként, hanem tankönyvként is jól használható, közérthető nyelvezete révén pedig a téma iránt érdeklődők számára is érdekes olvasmány.

A könyv jól követhető, könnyen olvasható. A táblázatok és ábrák szükség szerint színesek, amelyek nagymértékben segítik a könyvben leírtak megértését. A mű 11 fő fejezetből áll, amelyeket a továbbiakban részletesebben is áttekintek. A kötet végén található a felhasznált irodalom listája, számos idegen nyelvű publikációval.

Az egyidejűleg szakkönyvként és tankönyvként is funkcionáló munka vitathatatlanul releváns témát dolgoz fel, hiszen az európai gazdasági integráció, illetve széles értelemben a globális és különböző regionális integrációk hatása közvetlenül is befolyásolja mindennapjainkat. Főként a társadalomtudományi, gazdasági és nemzetközi képzések oktatásában hangsúlyosak az európai gazdasági integrációval kapcsolatos ismeretek, ugyanakkor nem sok, a témát komplexen átfogó, friss szakkönyv van jelenleg a magyar piacon.

A könyv elsősorban nem a már meglévő szakirodalmi tételek bővítéseként értékelhető, hanem az európai gazdasági integráció témáját elemző, fókuszált, magyar nyelvű, friss és aktuális kötetként. A könyv 11 fő fejezetből áll, amelyek alfejezetekre tagolódnak. Minden fejezet az adott részben érintett áttekintendő fogalmak jegyzékével zárul, amely különösen az egyetemi oktatók és hallgatók munkáját segíti.

2. A KÖTET ELEMZÉSE

A munka az európai gazdasági integráció elméleti és koncepcionális kereteinek elemzésével kezdődik. A szerző a Balassa Béla által 1961-ben megalkotott integrációs lépcsőfokok alapján mutatja be a gazdasági integráció kiteljesülésének elvi lehetőségeit. Fontos megjegyezni, hogy mindez csak lehetőség. Ahogyan a szerző is kiemeli, habár jelenleg az Európai Unió (EU) tekinthető a világ „legmélyebb” gazdasági integrációjának, az még mindig csupán a „gazdasági unió” szakaszában van. A teljes gazdasági integrációhoz a fiskális és a szociális politikák integrációja is szükséges lenne, amely a tagállamok eltérő érdekei miatt jelenleg nem reális alternatíva. Mindezt jól bizonyítja, hogy az Európai Unió „*sui generis*” jellegéből fakadó előnyök és esetleges problémák jól kimutathatók a gazdasági

integrációban is. Az EU mindennapi működését, valamint a politikai és szakpolitikai viták megoldását egyaránt a szupranacionális és kormányközeli elemek sajátos egyensúlya teszi lehetővé. Mindezek mellett az Európai Uniónak számos olyan, az elmúlt években még inkább előtérbe kerülő, megoldást igénylő problémára kell választ találnia, mint a környezeti fenntarthatóság, a digitalizáció, energiapiaci unió lehetősége, vagy a mélyülő bankunió szükségessége. Az első fejezet egyik legérdekesebb része a gazdasági integráció hatásainak mérésével foglalkozó rész, amely bemutatja az alkalmazható modelleket és a gazdasági integráció lehetséges hatásait a részt vevő gazdaságokra.¹ Az elemzés egyrészt rávilágít arra, hogy az integráció gazdasági hatásai eltérően érvényesülnek a feldolgozóipar és a szolgáltatások területén, továbbá arra is, hogy az európai gazdasági integráció hatásait nehéz objektíven számszerűsíteni, illetve azok különböző mértékben érvényesülhetnek az eltérő gazdasági szerkezettel rendelkező tagállamok szintjén.² A fejezetben felvetett kérdések és problémakörök igazán elgondolkodtatók a 2008-as válságot követően megerősödő euroszkeptizmus jelenségével és közvetetten Nagy-Britannia kilépésével összefüggésben.

A második és harmadik fejezet két alapvető közös politikával, a kereskedelempolitikával és versenypolitikával foglalkozik. Mindkét szakpolitikával összefüggésben fontos megjegyezni, hogy a ma általunk már természetesnek és létezőnek vett Európai Unió a 20. század közepén elsősorban gazdasági jellegű integrációnak indult a részt vevő országok között. Érdeemes kiemelni a fejezetből a kereskedelmi kapcsolatok átalakulásáról szóló oldallakat, mert a jelenleg megfigyelhető legújabb tendenciákat is bemutatják.³ Így többek között jelzik, hogy az EU kereskedelempolitikai partnerkapcsolataiban korábban kialakított négy szintű hierarchia laposabbá válik. Ennek nyomán az új típusú megállapodások általánosságban ösztönzik a regionális integrációt a partnerországok között, fokozatosan kiterjednek a szolgáltatásokra és beruházásokra, továbbá érdekes, hogy az új típusú megállapodásoknál fokozottabban megfigyelhető a közös intézmények felállítása és mechanizmusok működtetése is. A fejezet jól átláthatóan katalógusba szedi a jelenleg hatályban lévő és megkötni tervezett EU-s szabadkereskedelmi megállapodásokat, aktuális áttekintést adva az Európai Unió kereskedelempolitikai rendszeréről és kapcsolatairól. Az pedig külön kiemelendő, hogy a brexit hatásait a szerző a valóságban bekövetkezett eseményként és nem lehetséges alternatívaként kezeli, rámutatva annak súlyos gazdasági-kereskedelmi aspektusaira is.⁴

¹ Halmi Péter: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 33–39.

² E témaköröket, továbbá a Gazdasági és Monetáris Unió rendszerét a szerző időközben megjelent, legújabb kötete nagy mélységben, átfogó módon elemzi. Halmi Péter: *Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiaja*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020g. 453.

³ Halmi (2020): i. m. 57–58.

⁴ A szerző számos művében behatóan vizsgálta a brexit problémakörét. Lásd Halmi Péter: A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, 21. (2018a), 2. 7–32; Halmi Péter: A dezintegráció gazdaságtana. A brexit esete. *Közgazdasági Szemle*, 67. (2020c), 9. 837–877; Halmi Péter (szerk.): *A Brexit forgatókönyvei és hatásai*. Budapest, Dialóg Campus, 2020a. 85–212; Halmi Péter: A populizmus ára: a Brexit adó. *Magyar Tudomány*, 181. (2020d), 12. 1621–1635.

Az európai gazdasági integráció elméleti alapjainak bemutatását, illetve a két alapvető közös szakpolitika elemzését követően a könyv a negyedik fejezetben rátér az EU közös költségvetésének témájára, amely az uniós források elköltésével összefüggésben szinte állandó „hot topic” a szakértők és a sajtó körében egyaránt.

A fejezet rögtön azzal indít, hogy tisztázza: az Európai Unió költségvetésének funkciói és rendeltetése nem állítható párhuzamba az államháztartások általános működési keretével. Az EU jelenlegi formában működő költségvetési mechanizmusa nem hasonlítható sem a nemzetközi szervezetek, sem pedig az államok költségvetéséhez. Az EU költségvetése támogatja az uniós, illetve megosztott hatáskörben megvalósuló politikákat, célkitűzéseket, illetve ezek nyomán erősíti a szociális és gazdasági kohéziót a tagállamok között. Tekintettel azonban arra, hogy a tagállamok átlagosan saját GNI-jük 1%-át fizetik be ebbe a költségvetésbe, a kialakított struktúra jelenleg még nagyon távol áll a föderatív berendezkedéstől. A kötet meggyőzően bizonyítja: az Európai Unió költségvetésének jelenleg alapvetően nem lehet stabilizációs funkciója, azaz a konjunktúra kilengéseit nem tudja mérsékelni, mivel a bevételeknek és kiadásoknak mindig összhangban kell lenniük. Egyszerűen megfogalmazva: az EU költségvetése nem lehet deficites, ezért a költségvetés keretein belül nincs lehetőség az esetleges recesszió hatásait például hitelfelvétellel tompítani. Mindezt a 2008-as válság tanulságai, azon belül is az úgynevezett PIGS-országok esete is alátámasztotta. A 2021–2027-es többéves pénzügyi kerettel kapcsolatban a szerző rávilágít arra, hogy az EU-ban kirajzolódó „fukar”, nettó befizető országok és a másik oldalon lévő kohéziós vagy nettó haszonélvező tagállamok úgynevezett „red line”-jai nagyon eltérők. Az éves visszatérítést korábban élvező Egyesült Királyság kilépése pedig felboríthatja a korábbi kényes egyensúlyt – mutatja ezt az elhúzódó és kvázi vétőig húzott megállapodás tárgyalássorozata is.

A költségvetés kiadási oldalának elemzésekor többször is említésre kerül a Közös Agrárpolitika (KAP), amely finanszírozása lényegében a kezdetektől napjainkig az EU kiadásainak tetemes részét teszi ki. Habár a költséges rendszer a 2000-es években már átment reformfolyamaton – ekkor intézményesítették a vidékfejlesztés pillérét –, a további átalakítás elkerülhetetlennek látszik – vezeti be a szerző a témát a fejezet első gondolatával.⁵ A Közös Agrárpolitika 1962-ben kezdett el működni, és azóta is kifejezetten protekcionista jellegű szakpolitikaként jellemezhető. A mezőgazdaság helyzete az integrációs folyamat kezdetekor meghatározó fontosságú kérdésnek számított Nyugat-Európában, főként mert ekkor még a foglalkoztatottak mintegy 25%-a dolgozott az agrárszektorban, nagyon alacsony átlagos jövedelemszínvonal mellett. Emellett az Unió jogelődjének akkori tagállamai az agrártermékek termelésében komparatív hátrányos helyzetben voltak például az USA vagy Ausztrália termelőivel szemben. A KAP kiemelt támogatását olyan általános megfontolások is vezették, mint az élelmiszer-biztonság és ellátásbiztonság kérdése.⁶ A szerző bemutatja, hogy a közvetlen támogatások megjelenése óta (1992) folyamatos a KAP

⁵ Halmai (2020): i. m. 117; Halmai Péter (szerk.): *A Közös Agrárpolitika rendszere*. Budapest, Dialóg Campus, 2020b.

⁶ Palánkai Tibor (szerk.): *Az európai integráció gazdaságtana*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.

reformfolyamata. Jelenleg is napirenden van a szakpolitika hiányosságainak kiigazítása. A 2014–2020-as költségvetésben már egyre hangsúlyosabban jelent meg az uniós tagországok mezőgazdaságának zöldítésére vonatkozó igény, a termelés fenntarthatóbbá tétele és a környezeti terhelés minimalizálása. A szakpolitika jövője a szerző bemutatása szerint igen érdekes vizsgálati területe marad/lesz az európai integráció gazdasági aspektusainak, különös tekintettel arra, hogy a KAP-ot nem csupán az EU költségvetési rendszerének egyik legnagyobb költségeként szükséges értelmeznünk. A Közös Agrárpolitika adja ugyanis annak a vidékfejlesztési pillérnek is a keretét, amely nem utolsósorban a mindennapi életben egyre központibbá váló vidéki örökség, arculat és környezet megőrzésére ad tetemes forrásokat. A kérdés az, hogy vajon a jelenleg bizonyos mértékig szociális támogatás jellegű szakpolitika el tud-e mozdulni a fejlesztés és versenyképesség-támogatás irányába.

Arra tekintettel, hogy az Európai Unió elsősorban gazdasági integrációnak indult, a kezdetektől stratégiai fontosságú cél elősegíteni a gazdasági és társadalmi kohézió erősítését és csökkenteni a tagországok és régiók közötti fejlettségi különbségeket.⁷ Ebből következően a KAP mellett a regionális politika vizsgálata is elengedhetetlen az európai integráció működésének átfogó megértéséhez. A szerző bemutatja a regionális/lokációs politika közgazdaságtani, elméleti alapjait, amely segítségével az olvasó valósabb ok-okozati képet kap arról, miért fontos vizsgálni a gazdasági tevékenység országon belüli koncentrációját, vagy a regionális munkanélküliséget ahhoz, hogy az európai gazdasági integráció valódi működéséről, előnyeiről és hátrányairól képet kapjunk.

A költségvetési kérdések mellett az EU gazdasági integrációjának kulcsfontosságú eleme a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) és a tagállamok közötti gazdaságpolitikai koordináció. A GMU nagyon sok szempontból vizsgálható és tulajdonképpen folyamatosan aktuális téma, hiszen ahogyan azt a kötet is kiemeli: a kitűzött célok máig nem valósultak meg egészen. A teljes és eredetileg „megálmodott” GMU akkor jön létre, ha minden tagállam bevezeti az eurót. Addig a rendszer nem tekinthető befejezettnek. Ezek alapján az EU e tekintetben differenciált integrációként értelmezhető, ahol az eurót használó tagállamok jelentik a magintegrációt, míg a külön utas, kevésbé fejlett tagállamokat az a veszély fenyegeti, hogy „ha kimaradnak, lemaradnak”. A kötet a GMU közgazdaságtani-elméleti megalapozását a Robert Mundell kanadai közgazdászhoz köthető, optimális valutaövezet és az úgynevezett „lehetetlen hármasság” elméletének bemutatásával kezdi. Főként a 2008-as világgazdasági válság, illetve annak uniós kezelése jól rávilágított az EU, illetve pontosabban az eurózóna működésének problémáira, amely felismerés lényegében azóta is tartó szorosabb integrációs folyamatot indított el a tagállamok között. A szerző megerősíti, hogy az eurózóna egésze – szigorúan véve – nem felel meg az optimális valutaövezet elméletének, a maastrichti kritériumok pedig nem biztosítják minden kétséget kizáróan az eurózóna tagállamainak gazdasági stabilitását és felkészültségét az egységes valuta

⁷ Lásd Halmi Péter: Felzárkózás és konvergencia az Európai Unióban. *Statistikai Szemle*, 87. (2009), 1. 41–62; Halmi Péter: Konvergencia és felzárkózás az euróövezetben. *Közgazdasági Szemle*, 66. (2019), 6. 687–712.

bevezetésére. Mindemellett rávilágít arra is, hogy ezzel szemben van olyan tagállam, például Dánia, amely ugyan deklarálta nem tervezi bevezetni az eurót, ám nemzeti valutájának (a dán korona) árfolyama *de facto* az euróéhoz igazodik.

A GMU másik fontos pillére, a gazdaságpolitikai koordináció elengedhetetlen az Unió fenntartható és kiegyensúlyozott gazdasági fejlődéséhez, a foglalkoztatás és szociális védelem magas szintjéhez, a túlzott infláció elkerüléséhez, valamint a gazdasági versenyképességhez. Tekintettel arra, hogy az euróövezeti tagállamok nem tudnak önálló monetáris politikát folytatni, a fiskális politika felértékelődik ezen országokban, így ezek valamilyen minőségű koordinációjára is egyre nagyobb figyelem hárul. A fiskális politika azért kiemelt fontosságú az eurózóna-országokban, mert az önálló monetáris politika feladását követően lényegében ez az egyetlen eszköz az aszimmetrikus gazdasági sokkok kezelésére, enyhítésére. A fegyelmezetlen fiskális politika azonban magas államadóssághoz vezethet, amely lényegében meg tudja roppantani a teljes eurózóna növekedését, növekedési potenciálját is – példa volt erre Görögország gazdasági válságállapota a 2008-as világgazdasági válság idején. Ezzel összefüggésben a szerző bemutatja a fiskális fegyelemre vonatkozó, Németország kezdeményezésére megkötött Stabilitási és Növekedési Paktum rendelkezéseit, kiemelve annak ellentmondásosságát is. Így többek között a fejezet kitér az úgynevezett „maastrichti fáradtság” jelenségére, az egyes tagállami költségvetéseket terhelő társadalombiztosítási kifizetések (például nyugdíj) emelkedő nagyságára és a Paktumban rögzített túlzotthiány-eljárás kormányközi alapú döntési gyakorlatára.

A fentiekkel összefüggésben érdemes kiemelt figyelmet szentelni a kötet GMU jövőjére vonatkozó fejezetére.⁸ A mű a legújabb tudományos eredmények és az elmúlt 15 év gyakorlati tapasztalata alapján azonosítja, hogy az eurózóna-válság gyökerét nem kizárólag az államadósság egyes euróövezeti tagállamokban kialakult magas aránya képezi. Az igazi probléma az euróövezeti tagállamok egymással szemben fennálló tartós jövedelemáramlási egyensúlytalansága. Többek között ezen összefüggés miatt is volt Görögország válsága egyben a német és francia bankok problémája is. Ezen egyensúlytalanság egyik tünete csupán a magas államadósság és a túlköltekezés. A szerző rávilágít arra is, hogy a tagállamok a válságot megelőző időszakban is már prociklikus gazdaságpolitikát, a gazdasági konjunktúra erősítését célzó módszereket alkalmaztak, az ilyen esetben javasolt, anticiklikus gazdaságpolitika eszköztára helyett. A válság tanulságait levonva, a GMU tagországainak kockázatközösségét eurókötvények kiadásával, közös hitelfelvétellel a gyakorlatban is erősíteni lehetne. Ezzel lényegében lehetőség nyílna a bajba jutott tagállamok kimentésére, amit egyébként a GMU 1.0 kizár. A 2008. évi válság kezelése során – a kimentés tilalmáról szóló szerződéses szabályokat betartva – közös Európai Stabilitási Mechanizmust hoztak létre az euróövezeti tagállamok számára. Ugyanakkor a nagyon eltérő szintű

⁸ E témaköröket a szerző behatóan vizsgálta – egyebek mellett – a következő közleményeiben: Halmi Péter: Új geometria: „teljes” gazdasági és monetáris unió? A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban. *Magyar Tudomány*, 178. (2017), 1. 6–17; Halmi Péter: Európai reformok: Többsebességű Európa? Differenciált gazdasági integráció versus átfogó reform. *Európai Tükör*, 21. (2018c) 3. 21–44.; Halmi Péter: GMU 2.0: felelősség versus szolidaritás? *Külgazdaság*, 64. (2020f), szeptember–október, 3–34.

nemzeti adósságok teljes egyesítése az erkölcsi kockázat és a legnagyobb gazdasági erejű tagállamok ellenkezése miatt továbbra is kizártnak tekinthető. A GMU jövőjének meghatározó jelentőségű témaköre a rendszer reformja, a GMU 2.0 megteremtésének a lehetősége. Ennek keretén belül szó esik az európai szemeszterről mint új koordinatív mechanizmusról, illetve a bankunióról és a tőkepiaci unióról is. Az EU vezetői által 2013-ban, majd 2015-ben és 2017-ben megerősített, célként kitűzött pénzügyi unió, továbbá potenciálisan a fiskális unió eléréséhez szükséges lépések megértését és időbeli rendszerezését a szerző által szerkesztett, jól átlátható táblázatok segítik.⁹ Az európai gazdasági kormányzás modelljeivel kapcsolatban a szerző elemzi a Jean-Claude Juncker vezette Európai Bizottság által kiadott, Európa jövőjéről szóló fehér könyvben¹⁰ található öt scenárió gazdasági aspektusait is.

A fejezet meggyőzően húzza alá: az európai integráció jövőjét kiemelten a gazdasági, monetáris és fiskális politikai kérdések határozzák meg. Mindezzel a laikus olvasó számára is világossá teszi, hogy a médiában és a közösségi fórumokon látható és hallható, általában politikai töltetű/indíttatású viták mögött az EU működésének alapját továbbra is elsősorban a gazdasági integráció alkotja. A valódi vita lényegében ennek mértékéről, irányáról és a haszonból való részesedésről folyik.

A reformtörekvésekkel összefüggésben a kötet kitér az Európai Unió növekedési potenciáljára, illetve a kifulladás okaira is.¹¹ A fejezet rávilágít az európai társadalom idősödésére, a munkatermelékenység növekedésének lassuló ütemére, a tőkeintenzitás csökkenésére, és a teljes tényezőtermelékenység (TFP) korábbi európai előnyének teljes elvesztésére. A felsorolt okokból következően, empirikus vizsgálatokkal is alátámasztva megállapítható, hogy az EU gazdasága súlyos strukturális problémákkal néz szembe, amelyek előreláthatóan eltérő mértékben ugyan, de hasonló módon sújtják a régi és a 2004 óta csatlakozott tagállamokat is. Mindezek mellett a 2008-as világgazdasági válság következményei a mai napig rányomják bélyegüket az EU potenciális gazdasági növekedési ütemére, ami nem utolsósorban annak is köszönhető, hogy a nem megfelelő válságkezelés nyomán egyes EU-tagállamok 2011–2013 között újra recesszióba süllyedtek (*double dip recesszió*). A szerző egyidejűleg felhívja az olvasó figyelmét arra a fontos tényre, hogy az EU valójában nem a válsággal veszítette el gazdasági előnyét az USA-val vagy akár Kínával szemben. Az európai gazdaság lényegében az 1990-es évek közepétől több alapvető dimenzióban (versenyképesség, teljes tényezőtermelékenység) nem tudta/tudja felvenni a versenyt a legnagyobb gazdasági nagyhatalmakkal. Téves tehát az a következtetés, hogy a jelentkező

⁹ Halmai (2020): i. m. 262, 264.

¹⁰ Európai Bizottság: *Fehér Könyv Európa jövőjéről. A 27 tagú EU útja 2025-ig: gondolatok és forgatókönyvek*. Brüsszel, Európai Bizottság, 2017.

¹¹ Lásd Halmai Péter: Válság és potenciális növekedés az Európai Unióban. *Közgazdasági Szemle*, 58. (2011b), 12. 1059–1081; Halmai Péter – Vásáry Viktória: Crisis and Economic Growth in the EU: Medium and Long-Term Trends. *Acta Oeconomica*, 61. (2011a), 4. 465–485; Halmai Péter: Az európai növekedési potenciál eróziója és válsága. *Közgazdasági Szemle*, 62. (2015), 4. 379–414; Halmai Péter: *Krizis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014; Halmai Péter: Az európai növekedési modell kifulladására. *Közgazdasági Szemle*, 65. (2018b), 2. 122–160.

problémák pusztán a válság utóhatásai volnának. Az EU-ban mélyreható, strukturális, gazdasági reformokra van szükség, nem tüneti kezelésre.

A könyv utolsó, tizenkettedik fejezete az EU növekedési programjait foglalja össze. Habár közismert tény, hogy a hosszú távú stratégiák alapvetően pozitív hatást gyakorolnak valamely közösség vagy intézmény terveinek és céljainak megvalósítására, az mára megállapítható, hogy az EU sem a Lisszaboni stratégiában, sem az EU 2020 stratégiájában foglalt célokat nem tudta maradéktalanul teljesíteni.¹² A fejezetben a szerző mindamellett, hogy behatóan elemzi a Lisszaboni stratégia makrogazdasági és strukturális hatásait, rávilágít arra, melyek azok a problémák, amelyek fokozott figyelmet igényelnek. Így például az átfogó reformok megvalósítása, a különböző gazdasági szerkezettel és paraméterekkel rendelkező tagállamok elköteleződésének fokozása, valamint nem utolsósorban az európai modell ellentmondásosságának kiküszöbölése.

3. BEFEJEZŐ GONDOLATOK

Halmai Péter *Európai gazdasági integráció* című könyve az Európai Unió gazdasági alapjairól, működéséről írt átfogó, elméletileg megalapozott, egyidejűleg széles körű empirikus példákkal illusztrált munka. Az integráció eredményeinek bemutatása mellett, kritikai élel vizsgálja a jelenlegi viszonyokat. A kötet fő jövőbeli üzenete az európai integráció további elmélyítésének, az európai és a tagállami reformfolyamatok egyidejű előrevitelének az igénye. A mű szakemberek számára kézikönyvként, illetve az egyetemi oktatás során tankönyvként egyaránt jól használható. Világos, jól értelmezhető tudásbázist nyújt a téma iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára is. A kötet már nem tartalmazhatta a legújabb fejleményeket, például a Covid-19-válság kihívásait és az azokra adott európai válaszokat, vagy az új 2021–2027-es többéves pénzügyi keretének elemzését sem. A könyv ugyanakkor objektív és reális képet ad az európai gazdaság jelenlegi rendszeréről. Előbbiek révén pedig kulcsot nyújthat a legújabb fejlemények értelmezéséhez és beillesztéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Európai Bizottság: *Fehér Könyv Európa jövőjéről. A 27 tagú EU útja 2025-ig: gondolatok és forgatókönyvek*. Brüsszel, Európai Bizottság, 2017. Online: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/feher_konyv_europa_jovojerol_hu.pdf
2. Gács János: A lisszaboni folyamat – egy hosszú távú stratégia rejtélyei, elméleti problémái és gyakorlati nehézségei. *Közgazdasági Szemle*, 52. (2005), 3. 205–230.
3. Halmai Péter: Felzárkózás és konvergencia az Európai Unióban. *Statisztikai Szemle*, 87. (2009), 1. 41–62.

¹² Gács János: A lisszaboni folyamat – egy hosszú távú stratégia rejtélyei, elméleti problémái és gyakorlati nehézségei. *Közgazdasági Szemle*, 52. (2005) 3. 205–230.

4. Halmai Péter: Válság és potenciális növekedés az Európai Unióban. *Közgazdasági Szemle*, 58. (2011b), 12. 1059–1081.
5. Halmai Péter: *Krisis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.
6. Halmai Péter: Az európai növekedési potenciál eróziója és válsága. *Közgazdasági Szemle*, 62. (2015), 4. 379–414.
7. Halmai Péter: Új geometria: „teljes” gazdasági és monetáris unió? A gazdasági kormányzás új dimenziói az Európai Unióban. *Magyar Tudomány*, 178. (2017), 1. 6–17.
8. Halmai Péter: A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, 21. (2018a), 2. 7–32. Online: <https://doi.org/10.32559/et.2018.2.2>
9. Halmai Péter: Az európai növekedési modell kifulladására. *Közgazdasági Szemle*, 65. (2018b), 2. 122–160. Online: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.2.122>
10. Halmai Péter: Európai reformok: Többsebességű Európa? Differenciált gazdasági integráció versus átfogó reform. *Európai Tükör*, 21. (2018c), 3. 21–44.
11. Halmai Péter: Konvergencia és felzárkózás az euróövezetben. *Közgazdasági Szemle*, 66. (2019), 6. 687–712. Online: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2019.6.687>
12. Halmai Péter (szerk.): *A Brexit forgatókönyvei és hatásai*. Budapest, Dialóg Campus, 2020a.
13. Halmai Péter (szerk.): *A Közös Agrárpolitika rendszere*. Budapest, Dialóg Campus, 2020b.
14. Halmai Péter: A dezintegráció gazdaságtana. A brexit esete. *Közgazdasági Szemle*, 67. (2020c), 9. 837–877. Online: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2020.9.837>
15. Halmai Péter: A populizmus ára: a Brexit adó. *Magyar Tudomány*, 181. (2020d), 12. 1621–1635. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.12.6>
16. Halmai Péter: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020e.
17. Halmai Péter: GMU 2.0: felelősség versus szolidaritás? *Külgazdaság*, 64. (2020f), szeptember–október, 3–34. Online: <https://doi.org/10.47630/KULG.2020.64.9-10.3>
18. Halmai Péter: *Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020g. Online: <https://doi.org/10.1556/9789634545569>
19. Halmai Péter – Vásáry Viktória: Crisis and Economic Growth in the EU: Medium and Long-Term Trends. *Acta Oeconomica*, 61. (2011a), 4. 465–485. Online: <https://doi.org/10.1556/aoecon.61.2011.4.4>
20. Palánkai Tibor (szerk.): *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011.

Horváth Klaudia Gabriella, harmadéves PhD-hallgató a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskolájában és innovációs kutató a Tungsram Operations Kft.-nél. Kutatási területei az innovációs ökoszisztéma-menedzsment és a magyarországi innovációs együttműködések gyakorlata.